

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-10>

УДК 338.2

НИЖНИК Віктор

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-8624-6444>

e-mail: nyzhnyk@khnmu.km.ua

ПРИСТУПА Микола

Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна»

<https://orcid.org/0009-0006-6495-9220>

e-mail: prystupa_mykola@gmail.com

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті визначено соціально-економічні детермінанти, які характеризують соціальну безпеку та характерні особливості соціального забезпечення і соціального захисту України. Досліджено існуючі соціальні загрози та обмеженість економічних можливостей в аспекті соціального забезпечення. В нинішніх реаліях, необхідним є визначення пріоритетних параметрів соціальної та економічної безпеки, які дозволять зменшити економічні обмеження щодо соціального розвитку країни. Охарактеризовано соціальні цілі концепції сталого розвитку суспільства, реалізація яких має вагомe значення в умовах глобалізаційних змін та обрання євроінтеграційного напрямку розвитку. Посилення взаємозв'язку соціальної та економічної безпеки країни вимагає обґрунтування ряду соціальних індикаторів, факторів впливу, систематизації ризиків та загроз. Представлено взаємозв'язок соціального забезпечення та формування економічної безпеки на рівні держави, регіону, міста та особистої безпеки, який виявляється в інституційно-економічних чинниках, ризиках, загрозах та параметрах оцінки соціального компонента у формуванні економічної безпеки. Зважаючи на те, що у площині формування економічної безпеки України, соціальна безпека є функціонально вагомим компонентом для вирішення поставлених завдань та проблемних аспектів в усіх галузях економіки, розкрито етапність процесу розробки соціальних програм. Запропоновані напрями удосконалення соціального забезпечення як складової формування економічної безпеки України.

Ключові слова: соціальне забезпечення, економічна безпека, соціальна безпека, соціальний захист населення, соціально-економічні загрози.

NYZHNYK Viktor

Khmelnytskyi National University

PRYSTUPA Mykola

Khmelnytskyi institute of social technologies of university «Ukraine»

SOCIAL SECURITY AS A COMPONENT OF THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE: STATE AND PROSPECTS

The article defines socio-economic determinants that characterize social security and characteristic features of social security and social protection of Ukraine. The existing social threats and limited economic opportunities in the aspect of social security are studied. In the current realities, it is necessary to determine the priority parameters of social and economic security, which will allow reducing economic restrictions on the social development of the country. The social goals of the concept of sustainable development of society are characterized, the implementation of which is of great importance in the conditions of globalization changes and the choice of the European integration direction of development. Strengthening the relationship between social and economic security of the country requires substantiation of a number of social indicators, influencing factors, systematization of risks and threats. The relationship between social security and the formation of economic security at the level of the state, region, city, and personal security is presented, which is manifested in institutional and economic factors, risks, threats, and parameters for assessing the social component in the formation of economic security. Taking into account the fact that social security is a functionally important component in the formation of economic security of Ukraine for solving the tasks and problematic aspects in all sectors of the economy, the stages of the process of developing social programs are revealed. Proposed directions for improving social security as a component of the economic security of Ukraine. Ensuring stable economic development is impossible without social stability, and therefore the development of national security depends on the effective formation of economic security, all its components, including social security. A comprehensive approach to solving the issues of social and economic security formation of Ukraine is the basis of its social and economic development, social consolidation in the conditions of choosing the European integration vector and the foundations of social development and economic security.

Keywords: social security, economic security, social protection of the population, socio-economic threats.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЗАВДАННЯМИ

Зважаючи на стан економіки країни та усі існуючі фактори впливу, актуальним є розвиток сфери соціальної безпеки як окремої галузі в системі забезпечення економічної та національної безпеки. На сьогодні, на соціально-економічний розвиток країни впливає значна кількість негативних факторів, які активізують вплив загроз та ризиків. Найбільш небезпечною загрозою в соціальній сфері, зокрема, є війна рф проти України, що не тільки впливає на територіальну цілісність, економічний потенціал, але й повністю перекреслює права та свободи громадян. Забезпечення стабільного економічного розвитку неможливе без соціальної стабільності, а отже розвиток національної безпеки залежить від ефективного формування

економічної безпеки, усіх її складових, в тому числі й соціальної безпеки. В нинішніх умовах соціально-економічної кризи підвищується значення соціального забезпечення як одного із найважливіших елементів формування економічної безпеки України. Через те, вимагають удосконалення управлінські механізми соціальної орієнтації економіки країни, які залежать від обраної політики регулювання даних процесів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням теоретико-практичних аспектів соціального забезпечення як складової формування економічної безпеки, питань соціально-економічного розвитку, проблемних аспектів формування соціальної безпеки займалися такі науковці як Білоус І., Бондар М., Вінчук М., Гапеева О., Гнатенко В., Копетюк М., Лобза А., Макарова О., Наконечна Н., Новікова О., Панькова О., Поплавська О., Руденко В., Сидорчук О. та ін.

Авторами, які досить ґрунтовно досліджували стан та перспективи соціальної безпеки в Україні у довоєнний період є Новікова О., Сидорчук О., Панькова О., Макарова О. [3, 6] та ін. Окремими науковцями комплексно досліджувалось значення соціальної підсистеми у формуванні економічної безпеки, зокрема були виокремлені параметри для формування кількісних показників оцінки її стану в структурі національної безпеки. Окремі автори зазначають, що соціальна компонента економічної безпеки є вагомою складовою сталого економічного розвитку країн, з одного боку, а з іншого - виступає ключовою складовою забезпечення певного рівня міжнародної економічної безпеки країн світу [4, с. 78].

Сучасні ризики, загрози та небезпеки посилюють науковий інтерес щодо проблематики забезпечення національної безпеки у двох напрямках державного управління, а саме результативного формування економічної безпеки та соціального забезпечення. Беручи до уваги існуючий вагомий науковий доробок вітчизняних вчених, актуальним є проведення більш поглибленого аналізу стану соціального забезпечення, рівня соціальної безпеки із виокремленням перспектив розвитку в контексті формування економічної безпеки України.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою даної статті є проведення дослідження щодо сучасного стану соціального забезпечення як базового елемента формування економічної безпеки країни, а також визначення перспективних напрямів розвитку в нинішніх соціально-економічних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нинішні реалії внесли суттєві зміни у визначення соціальної безпеки в Україні, соціального забезпечення та підходів до формування економічної безпеки. В першу чергу, це пов'язано із зміною людських цінностей та новизною суспільних пріоритетів внаслідок війни РФ проти України. Основними домінантами забезпечення соціальної безпеки стала фізична безпека громадян України, продовольча та екологічна безпека, забезпечення територіальної цілісності, безпека соціальної інфраструктури та життя людей, збереження здоров'я, якість соціально-трудова відносин тощо.

З метою забезпечення соціальної безпеки населення, нашою країною мають бути обрані соціально-орієнтовані напрями розвитку ринкової економіки. Розвиток соціального забезпечення повинен ґрунтуватися на підвищенні відповідальності, збереженні стабільності, зменшенні відсотку нарахування соціальних внесків. Соціальне забезпечення є комплексом державних заходів щодо надання матеріальної допомоги населенню, зниження або недопущення соціальних ризиків. Це форма вираження політики держави, спрямованої на матеріальне забезпечення окремих категорій громадян (за рахунок частини державного та місцевих бюджетів, фондів соціального страхування, позабюджетних фондів) [1].

Автор Копетюк М., базуючись на власних дослідженнях доводить, що соціальне забезпечення є елементом соціального захисту країни. Натомість, останнє поняття автор трактує як складну систему, в структурі якої передбачені соціальне страхування, соціальне забезпечення, соціальні стандарти і гарантії держави населенню, які у комплексній взаємодії забезпечують результативне функціонування цілісного механізму системи соціального захисту населення країни [2]. Дослідження усіх параметрів, які чинять вплив на соціальне забезпечення як вагому складову формування економічної безпеки України, надає можливість проведення моніторингу стану соціальної сфери із виокремленням, в майбутньому, напрямів мінімізації потенційних та існуючих загроз і ризиків. На сьогодні, найбільш негативними чинниками впливу на соціальну безпеку є війна РФ проти України, економічна сфера національної безпеки країни.

Спостерігається обмеженість економічних можливостей в аспекті соціального забезпечення. Дефіцит економічних ресурсів та сталість тенденцій до їх невідновлення та зростання, обумовлюють посилення економічної небезпеки для усіх суб'єктів соціальних відносин. Це призводить до негативних соціальних наслідків – зростання бідності, зменшення можливостей до забезпечення гідного рівня життя, зростання соціальної нерівності, обмеженості людського капіталу тощо [3].

Війна РФ проти України є найнебезпечнішою соціальною загрозою, наслідками якої є загибель громадян України (зменшення людського потенціалу), переселення громадян, руйнування житла, економічна нестабільність, екологічна криза та ін. Також, до небезпечних соціальних загроз відноситься

відтік кваліфікованих працівників, зростання кількості біженців, відповідно, попередньо накопичений людський потенціал не чинить корисного впливу на розвиток економічної сфери.

З метою посилення соціального забезпечення, досягнення національних інтересів у сфері економічної безпеки, необхідним є визначення пріоритетних параметрів соціальної та економічної безпеки, які дозволять зменшити економічні обмеження задля соціального розвитку країни. Належне соціальне забезпечення в кожній країні чинить вплив на фактори соціальної захищеності суспільства та безпосередньо людини. Соціальна безпека як важлива складова економічної безпеки країни залежить від усіх параметрів національної безпеки, існуючі загрози і ризики якої впливають на рівень соціального забезпечення.

В умовах глобалізаційних змін та обрання євроінтеграційного напрямку розвитку, чимале значення займають питання реалізації соціальних цілей розвитку виходячи із наявного ресурсно-фінансового потенціалу. На сьогодні, зростає значення соціальної складової як підґрунтя для економічного розвитку, покращення рівня життя громадян країни, формування належного рівня людського капіталу тощо. Нинішня концепція сталого розвитку суспільства сформована під впливом багатьох негативних чинників та потребою підвищення рівня людського потенціалу, соціального добробуту, покращення економічних параметрів країни. Варто акцентувати увагу на тому, що майже третина цілей концепції сталого розвитку суспільства має соціальний характер, зокрема: подолання бідності (no poverty); подолання голоду (zero hunger); міцне здоров'я (good health and well-being); якісна освіта (quality education); гендерна рівність (gender equality); мир та справедливість (peace, justice and strong institutions); гідна праця та економічне зростання (decent work and economic growth); скорочення нерівності (reduced inequalities); партнерство заради стійкого розвитку (partnerships for the goals) [4, с. 74].

Сучасні реалії доводять потребу в більш ґрунтовних дослідженнях соціального забезпечення як складової формування економічної безпеки України. Посилення взаємозв'язку соціальної та економічної безпеки країни вимагає обґрунтування ряду соціальних індикаторів, факторів впливу, систематизації ризиків та загроз. Вагомими індикаторами підвищення добробуту населення та економічного розвитку, від яких залежить економічна безпека України, є темпи зростання ВВП, ВВП на душу населення, продуктивність праці, вартість робочої сили, оплата праці (внесок працюючого населення у ВВП), дохід домашніх господарств.

На рис. 1 схематично представлено взаємозв'язок соціального забезпечення та формування економічної безпеки на рівні держави, регіону, міста та особистої безпеки. Взаємозв'язок та взаємовплив соціального забезпечення та формування економічної безпеки виявляється в інституційно-економічних чинниках, ризиках, загрозах та параметрах оцінки соціального компонента у формуванні економічної безпеки. Економічна безпека є підґрунтям підвищення якості життя, рівня захищеності соціально-економічних інтересів людини, суспільства і країни в цілому від сукупності загроз національній безпеці. Також, економічна безпека як складова національної безпеки є базисом реалізації стратегічних орієнтирів розвитку країни. Рівень економічного розвитку впливає на досягнення соціальних цілей, підвищення рівня соціального забезпечення.

Рис. 1. Взаємозв'язок соціального забезпечення та формування економічної безпеки

Джерело: побудовано автором на основі [4, 5]

Соціальна політика країни проводиться на основі низки заходів та чітко визначеного плану дій із формуванням механізму їх реалізації. Відповідним механізмом є державне програмування соціально-

економічного розвитку країни, яке базується на визначенні цілей та матеріально-фінансових засобів для їх реалізації. Будь-яка соціальна програма характеризується власним функціональним наповненням та визначенням кінцевої мети. При формуванні соціальних програм важливим є дотримання принципу наукової обґрунтованості, єдності економіки й політики, поєднання локальних та загальних інтересів, а також принципу моніторингу та контролю.

Базовими проблемами на які цілеспрямовані соціальні програми є ймовірні соціальні ризики. Відповідно, процес формування соціальної програми передбачає такі основні етапи як: виявлення та диференціація соціальної проблеми; формування цілей та рівня пріоритетності; вибір інструментарію реалізації; визначення необхідних ресурсів. На сьогодні досить вагомим є визначення рівня ефективності соціальних програм, визначення наслідків їх реалізації із порівнянням очікуваного результату та понесених витрат на досягнення поставлених соціальних цілей [6].

Соціальне забезпечення є важливою складовою формування економічної безпеки України, адже соціальна безпека спрямована на соціальний захист, підтримку суспільного благополуччя, соціальний захист кожного громадянина. В аспекті системного підходу, соціальна підсистема у формуванні економічної безпеки цілеспрямована на забезпечення економічної стабільності, зменшення ризиків та загроз економічній безпеці, реалізацію заходів щодо запобігання фінансово-економічним кризам, забезпечення розвитку ринкової економіки, підтримку малого та середнього бізнесу в Україні. Через те, у площині формування економічної безпеки України, соціальна безпека є функціонально вагомим компонентом для вирішення поставлених завдань та проблемних аспектів в усіх галузях економіки.

Незважаючи на актуальність та важливість питання соціальної безпеки, єдине офіційне визначення терміну «соціальна безпека» міститься лише в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. В прийнятому в 2018 році Законі України «Про національну безпеку України» термін «соціальна безпека» не сформульовано, а «визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони» [7, 8].

Існуючі проблеми у соціальному забезпеченні країни підтверджують взаємозв'язок стану економіки та ефективності державного управління, зокрема активність посадовців до вирішення нагальних проблем у сфері соціального захисту населення. Водночас, наразі позитивним є активізація євроінтеграційних процесів, результативність від яких закономірно унеможливаються без соціальної орієнтації економіки країни.

Напрямами удосконалення соціального забезпечення як складової формування економічної безпеки України є:

- покращення якості управління в сфері соціального захисту із врахуванням досягнень від євроінтеграційних процесів;
- забезпечення узгодженості соціальної та економічної політики країни;
- створення можливостей та збалансування соціального і економічного розвитку країни, що призведе до посилення як економічної, так і національної безпеки;
- активізація соціального та державного партнерства механізму соціально-економічного управління;
- підвищення ефективності використання інформаційних важелів щодо створення позитивного іміджу України;
- моніторинг реалізації виконання соціальних програм із орієнтацією на посилення розвитку економіки;
- розвиток соціальної відповідальності в сфері державного управління;
- забезпечення виконання поставлених завдань в сфері державного управління соціальних механізмів, соціальне цілеспрямовування економіки країни.

Зазначені вище напрями удосконалення соціального забезпечення є базовими напрямами у формуванні економічної безпеки України як складової національної безпеки.

Соціальна складова економічної безпеки передбачає формування умов, що забезпечують стабільний, прогресивний розвиток соціальних відносин, збереження, зміцнення і збагачення буття, тобто захищеності якісного стану соціальних відносин, що забезпечують прогресивний розвиток особистості, суспільства і держави. Соціальні вибухи представляють реальну загрозу самому існуванню держави, його безпеці. Запобігання таких загроз залежить від проведеної в державі активної соціальної політики, як основи соціальної безпеки [9]. Площина вірних рішень знаходиться у сфері реалізації дій, спрямованих на розвиток і збереження людського капіталу. Через таке, важливо вже сьогодні приймати відповідні закони (щодо зайнятості, трудової мобільності, демографічних стимулів та ін.), запроваджувати дієві інструменти та підходи (діалог, відкритість, автономізація, державна підтримка та соціальні гарантії й ін.), що забезпечать збереження трудового потенціалу та розвиток людського капіталу в майбутньому [10, с. 28].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, вирішення проблематичних питань соціального забезпечення як складової формування економічної безпеки України вимагає конструювання науково-економічних та політичних підходів. Лише комплексний підхід до вирішення питань формування соціальної та економічної безпеки України є підґрунтям її соціально-економічного розвитку, суспільної консолідації в умовах обрання євроінтеграційного вектору та законодавчо впроваджених основ соціального розвитку, національної та економічної безпеки. На нашу думку, вимагає удосконалення соціально-економічний механізм виявлення небезпек, зниження впливу загроз соціальній безпеці як важливого елемента формування економічної й національної безпеки країни. Позитивним для розвитку економіки країни, підвищення її конкурентоспроможності є збалансування економічних можливостей та соціальних витрат, що призводить до отримання так званої двосторонньої ефективності у формуванні соціальної та економічної безпеки.

Література

1. Бондар М. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. URL.: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10> (дата звернення: 11.01.2024).
2. Копетюк М. Нормативно-правові аспекти визначення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення». *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1 (13). С. 66–69.
3. Новікова О.Ф., Сидорчук О.Г., Панькова О.В. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : монографія / Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ; НАН України, Інститут економіки промисловості. Київ ; Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.
4. Гапеева О.М., Лобза А.В. Система соціальної складової економічної безпеки в умовах сталого розвитку. *Економіка і організація управління*. 2021. № 3 (43). С. 73–81.
5. Вінчук М.В., Наконечна Н.В. Економічна безпека держави: соціально-економічний вимір: навч. посіб. Львів : Ліга-Прес, 2017. 322 с.
6. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні : монографія. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2015. 244 с.
7. Руденко В.С. Соціальна підсистема в системі економічної безпеки: характерні особливості та взаємозалежність понять в площині суспільно-економічного розвитку. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. № 57. URL.: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-77> (дата звернення: 15.01.2024).
8. Білоус І.І. Поняття соціальної безпеки та її роль в системі національної безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2019. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6955> (дата звернення: 10.01.2024).
9. Гнатенко В. Основні складові економічної безпеки держави. *Науковий вісник : Державне управління*. 2021. № 1 (7). С. 66–82.
10. Поплавська О. Соціальна безпека: нові виміри в сучасному глобальному середовищі. *Галицький економічний вісник*. 2022. № 2 (75). С. 21–29.

References

1. Bondar M. Sotsialne zabezpechennia ta sotsialnyi zakhyst v Ukraini. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2021. Vyp. 34. URL.: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10> (data zvernennia: 11.01.2024).
2. Kopetiuk M. Normatyvno-pravovi aspekty vyznachennia poniat «sotsialnyi zakhyst» i «sotsialne zabezpechennia». *Istoryko-pravovyi chasopys*. 2019. № 1 (13). S. 66–69.
3. Novikova O.F., Sydorhuk O.H., Pankova O.V. Stan ta perspektyvy sotsialnoi bezpeky v Ukraini: ekspertni otsinky : monohrafiia / Lvivskiy rehionalnyi instytut derzhavnoho upravlinnia NADU; NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky promyslovosti. Kyiv; Lviv : LRIDU NADU, 2018. 184 s.
4. Hapicieva O.M., Lobza A.V. Systema sotsialnoi skladovoi ekonomichnoi bezpeky v umovakh staloho rozvytku. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*. 2021. № 3 (43). S. 73–81.
5. Vinichuk M.V., Nakonechna N.V. Ekonomichna bezpeka derzhavy: sotsialno-ekonomichnyi vymir: navch. posib. Lviv, Liha-Pres: 2017. 322 s.
6. Makarova O.V. Sotsialna polityka v Ukraini : monohrafiia. Kyiv : In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2015. 244 s.
7. Rudenko V.S. Sotsialna pidsystema v systemi ekonomichnoi bezpeky: kharakterni osoblyvosti ta vzaiemozalezhnist poniat v ploshchyni suspilno-ekonomichnoho rozvytku. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. Vyp. № 57. URL.: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-77> (data zvernennia: 15.01.2024).
8. Bilous I.I. Poniattia sotsialnoi bezpeky ta yii rol v systemi natsionalnoi bezpeky derzhavy. *Efektivna ekonomika*. 2019. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6955> (data zvernennia: 10.01.2024).
9. Hnatenko V. Osnovni skladovi ekonomichnoi bezpeky derzhavy. *Naukovyi visnyk : Derzhavne upravlinnia*. 2021. № 1 (7). S. 66–82.
10. Poplavska O. Sotsialna bezpeka: novi vymiry v suchasnomu hlobalnomu sere dovshchi. *Halyskyi ekonomichnyi visnyk*. 2022. № 2 (75). S. 21–29.